

Rodzina w projektach socjalnych

Współczesne uwarunkowania rodziny; kontekst pedagogiki społecznej

Rodzina znajduje się w głównym nurcie rozważań teoretycznych i badań środowiskowych pedagogiki społecznej. Rodzina jako środowisko wychowawcze należy do podstawowego przedmiotu badań pedagogiki społecznej, którego empiryczny ogląd dotyczy m. in. realizacji funkcji rodziny, zmian zachodzących w strukturze rodziny, aspiracji rodziców wobec dzieci, wypełniania ról społecznych oraz charakteru i rodzaju więzi społecznych. Rodzina jest dla jednostki środowiskiem naturalnym. Jednostka bowiem wzrasta i rozwija się w środowisku rodzinnym, jednocześnie to środowisko tworząc i wpływając na charakter i rodzaj istniejących w nim więzi. Rodzina kształtuje jednostkę poprzez wyznawany system wartości, poprzez kultywowane tradycje i zapewnienie podstawowych dla jej członków potrzeb: poczucia bezpieczeństwa, przynależności, akceptacji, miłości, zrozumienia (F. Adamski, Z. Tyszka, M. Winiarski, M. Ziemska).

Rodzina jako elementarna grupa społeczna wpływa także na kształt ładu społecznego stanowiąc jeden z podstawowych czynników jego ciągłości. Stabilność i trwałość ładu społecznego staje się z kolei ważnym warunkiem dla rozwoju rodziny, dla realizacji funkcji wychowawczej i socjalizacyjnej wobec jej członków. Każde zachwianie ładu społecznego, każdy rodzący się konflikt społeczny, każda dokonująca się zmiana społeczna wpływa przede wszystkim na rodzinę. Może to być wpływ destabilizujący, destrukcyjny wobec wypracowanego stylu życia, wobec wyznawanego systemu wartości, wobec wypełniania podstawowych funkcji rodziny. Ale zmiana społeczna może być także czynnikiem stymulującym jej rozwój i wzmacniającym więź rodzinną.

W ten sposób zmianę społeczną rozpatruje pedagogika społeczna, jako rodzaj działania społecznego, które ma na celu poprawę warunków życia w środowisku wychowania i socjalizacji jednostki. Jednym słowem, celem działania społecznego w obszarze pedagogiki społecznej, a ściślej mówiąc jej, nabierającego współcześnie coraz większego znaczenia, praktycznego nurtu jakim jest praca socjalna, jest rozwiązywanie problemów społecznych. Podejmowanie trudu rozwiązywania problemów należy do podstawowych obowiązków pracowników so-

cialnych ponieważ działają oni w przestrzeni problemów swoich podopiecznych (A. Nocuń, J. Szmagalski 1996, s.76 za A. Kotlarska-Michalska 1999, s. 37).

Projekt socjalny w pracy socjalnej

Jedną z dróg rozwiązywania problemów jest projektowanie zmian. Projektowanie, zdaniem E. Mazurkiewicza, to taki zespół czynności, które wymagają wiedzy o zależnościach. Zadaniem dyscyplin pedagogicznych jest więc gromadzenie wiedzy o zależnościach (z badań własnych i dyscyplin współdziałających) służącej projektowaniu pedagogicznemu (1995, s. 57, także A. Kotlarska –Michalska 1999, s. 37). Pedagogika, jak zauważa Mazurkiewicz, jest teorią projektowania czynności wychowawczych wykorzystującą czynności diagnostyczne i projektanckie (Mazurkiewicz, tamże). Projektowanie zmian jest działaniem na rzecz pożądanego stanu, jest stymulowaniem czynności zmierzających do zmiany sytuacji (A. Kotlarska-Michalska 1999, s. 37)., do stworzenia wyobrażonego obrazu rzeczywistości pożądananej (J. Piekarski, E. Marynowicz- Hetka 1998, s.176).

Na gruncie pracy socjalnej projekt działania nazywany jest projektem socjalnym. Projekt socjalny, zdaniem J. Piekarskiego i E. Marynowicz-Hetki, jest formą projektu działania, który zmierza do wyjaśnienia i rozwiązania problemu danej populacji znajdującej się w sytuacji trudnej (tamże). Projekt socjalny spełnia funkcje antycypacyjną, edukacyjną i społeczną.

Istotą projektów socjalnych jest diagnoza stanu rzeczy oraz projektowanie, postulowanie zmian które powinny poprawić, udoskonalić, przekształcić istniejący stan rzeczy w najbardziej korzystny i pożądanym dla rozwoju jednostki i środowiska.

Projekt socjalny w kontekście rodziny – problem sieroctwa społecznego

Tematy, które podejmują projekty socjalne obejmują wszystkie obszary pomocy społecznej wśród których znajduje się również rodzina ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci. Zakładając, że najlepszym środowiskiem dla rozwoju dziecka jest rodzina, szczególnie istotne jest podejmowanie działań profilaktycznych jak również wzmocnienie prawidłowego działania rodziny dla dobra dziecka.

Stanisław Kawula podaje, że zaledwie 10% wychowanków instytucji opiekuńczo- wychowawczych to sieroty naturalne, pozostali to dzieci, których rodzice pozbawieni zostali opieki nad dziećmi lub ograniczono im sprawowanie władzy rodzicielskiej na skutek demoralizujących sytuacji w rodzinie (S. Kawula 1996, s.279). Dzieci w tej sytuacji bardzo często są i czują się porzucone i osa-

motnione. Oderwanie dziecka od rodziny biologicznej, towarzyszące temu przeżycia prowadzą do zakłóceń w zaspokojeniu podstawowych potrzeb, zaburzają harmonijny rozwój (M. Andrzejewski 1997, s.53). Istotą systemowych rozwiązań zjawiska sieroctwa społecznego podejmowanych przez przedstawicieli społecznych profesji jest, zdaniem

E. Marynowicz- Hetki

- niedopuszczenie do wyłączenia dzieci z naturalnych warunków życia społecznego
- podejmowanie systematycznej pracy socjalno-wychowawczej z rodziną dziecka, które czasowo pozostaje poza nią
- bezpośrednia pomoc dziecku znajdującemu się poza rodziną pochodzenia i społecznością lokalną, ponadto autorka podkreśla, że
- nie można dopuszczać do prostej reprodukcji sieroctwa społecznego, wyrażającej się w tym, że w dorosłym życiu dzieci będą powtarzać (czasami w sposób wzmocniony) wzorów społeczno- kulturowych swej rodziny i rodziców (1998).

Przykładowe projekty socjalne podejmujące działania profilaktyczne i reintegracyjne w rodzinie

Waga problemu oraz trudności w jego przewyciężaniu w szczególny sposób podkreślają potrzebę profilaktyki jak również wskazują na potrzebę podejmowania prób naprawy sytuacji.

Projekty socjalne, które zainspirowały ten tekst powstały w ramach seminariów Podyplomowego Studium Organizacji Pomocy Społecznej, przygotowane zostały przez pracowników socjalnych lub pracowników urzędów gmin zajmujących się kwestiami pomocy społecznej oraz na zajęciach z metodyki pracy socjalnej na studiach dziennych kierunku praca socjalna.

Projekty dotyczące środowiska rodzinnego stanowią zaledwie 6,3% wszystkich podjętych w projektach tematów. Problematyka projektów dotyczy świetlic socjoterapeutycznych i środowiskowych dla dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych, przemocy i agresji w rodzinie, wsparcia dla rodzin z osobą niepełnosprawną.

Celem stawianym sobie przez autorów projektów jest optymalizacja funkcjonowania środowiska rodzinnego. Pomoc rodzinie, jako grupie społecznej w której wzrasta dziecko, należy zacząć od wsparcia rodziny by w rezultacie doprowadzić do poprawy sytuacji dziecka. Działania oparto o art. 1 Ustawy o pomocy

społecznej, który mówi „pomoc społeczna (..) ma na celu umożliwienie osobom i rodzinom przewyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia” oraz art. 2 Ustawy określający cel pomocy społecznej jakim jest „doprowadzenie do życiowego usamodzielnienia osób oraz ich integracja ze środowiskiem”. Świadczenie pomocy społecznej służyć więc winno umacnianiu rodziny.

W opracowaniu oparto się na projektach autorstwa Danuty Skierskiej, słuchaczki Podyplomowego Studium oraz studenta III roku studiów dziennych pracy socjalnej Remigiusza Kijaka. Oba projekty dotyczą pomocy rodzinom w których dzieci zagrożone są sieroctwem społecznym czy, w których istnieje, jak to nazywa Maria Kolankiewicz, problem zagrożonego dzieciństwa .

I. Profilaktyka w projekcie socjalnym „Przed wszystkim rodzina”.

1. Diagnoza środowiska kujawsko-pomorskiego wykazała, że w ciągu każdego roku na skutek interwencji w środowisku zamieszkania z powodu widocznych zaniedbań w opiece nad dzieckiem, niewydolności wychowawczej lub niezaradności życiowej średnio 50-ro dzieci w wieku od 0-6 lat, zgodnie z decyzją sądu trafia do domu dziecka w Bydgoszczy. Na podstawie analizy dokumentów ustalono, że wśród przyczyn najczęściej występuje; zaniedbywanie dzieci, niewydolność wychowawcza, nadużywanie alkoholu, konflikty w rodzinie, przemoc fizyczna, niezaradność życiowa. Ustalono także, że decyzja o umieszczeniu dziecka w placówce dla 50% rodzin była zaskoczeniem, wstrząsem, szokiem i wywołała bunt, poczucie krzywdy i niesprawiedliwości; dla 30% rodzin decyzja była obojętna, nie budziła większych emocji a nawet dla rodziców była wygodna; u 20% rodzin decyzja nie wywołała żadnej reakcji z powodu nieobecności rodziców, porzucenia lub pozostawienia dziecka najczęściej w szpitalu czy innym miejscu. Pierwsza grupa rodziców pozwała przypuszczać, że będą stanowili najliczniejszą grupę wyrażającą zgodę na objęcie programem terapeutycznym. Od zgody rodziców na podjęcie terapii uwarunkowane jest pozostawienie dziecka w rodzinie.
2. Celem projektu jest zapobieganie umieszczaniu dzieci poza domem rodzinnym. Pomoc dzieciom polega na uczeniu ich rodziców nowych umiejętności i lepszego radzenia sobie z codziennymi obowiązkami i problemami przy pomocy osób spoza układu rodzinnego. Rodzina sama podejmuje decyzję objęcia programem, sama wybiera rozwiązania i uczy się radzenia sobie z własnymi problemami.

3. Założenia projektu – rodziny do objęcia programem kierowane będą pośrednio przez sąd, ale same powinny wyrazić dobrowolną zgodę na objęcie terapią i jednocześnie pozostawienie dziecka w domu. Brak zgody rodziców oznacza pobyt dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Od rodziny oczekuje się świadomości i zrozumienia, że dziecko ich opuści o ile nie nastąpią istotne zmiany w jej funkcjonowaniu. Projekt zakłada poświęcenie rodzicom tak dużo czasu, ile potrzebują i zawsze, kiedy potrzebują. Pomoc należy tak skondensować, by wykorzystać czas największej motywacji rodziny do zmiany sytuacji życiowej. Udzielana pomoc jest bardzo intensywna, o charakterze ciągłym (do 12 godzin na dobę) z tendencją do zmniejszania. Praca pracownika- terapeuty odbywa się w miejscu zamieszkania dziecka, przede wszystkim z rodziną, w razie potrzeby ze społecznością lokalną. Plan spotkań z rodziną jest elastyczny, pracownik dostępny jest przez całą dobę i wszystkie dni tygodnia, rodzina ma zapewniony całodobowy kontakt telefoniczny. Rodzinie udziela się konkretnej pomocy w pracach domowych, rodzinnych oraz w postaci działań psychoterapeutycznych i edukacyjnych. Dodatkowa pomoc świadczona jest przez specjalistyczne instytucje (np. poradnie psychologiczne, pedagogiczne). Praca koncentruje się na wzajemnych relacjach pomiędzy członkami rodziny.
4. Uczestnicy projektu to rodzina oraz terapeuta, który prowadzi tylko jedną rodzinę w oparciu o pomoc specjalistycznych instytucji zajmujących się rozwiązywaniem wybranego problemu, np. uzależnieniem od alkoholu. Terapeutom powierza się funkcje obserwatora, nauczyciela, słuchacza. Terapeuta pracuje z rodziną sam, ale swe działania i decyzje konsultuje na spotkaniach ze współpracownikami i specjalistami.
5. Czas trwania – minimum 4 tygodnie, maksymalnie 8 tygodni. Przez następne 12 miesięcy po udzieleniu pomocy rodzina znajduje się pod opieką pracownika socjalnego.

Istotą projektu jest intensywna ale krótkotrwała praca z rodziną prowadzona w domu w sytuacji kryzysu. Kryzys zaś jest dobrą okazją do zainicjowania procesu zmiany.

Projekt ma charakter ogólny, przedstawia jedynie ogólne założenia bez szczegółowego przedstawienia etapów pracy, bez dokładnego określenia osób wspomagających pracę terapeuty z rodziną. Projekt mimo swej ogólności podkreśla wyraźnie potrzebę i możliwości wspierania rodzin dysfunkcyjnych w celu przywracania „poszarpanych” ale jednak naturalnych więzów rodzinnych.

II. Reintegracja w projekcie socjalnym „Przywrócenie dziecka rodzinie pochodzenia”. Projekt dotyczący konkretnej wybranej przez autora projektu rodziny.

1. Diagnoza środowiska i założenia projektu - istotą projektu jest podjęcie pracy z rodziną by umożliwić powrót dziecka do rodziny pochodzenia. Do czynników wpływających na dysfunkcyjność rodziny należy: alkoholizm ojca, choroba psychiczna matki czego wynikiem jest nieporadność życiowa i wychowawcza jak również bezrobocie i ubóstwo. Podjęte działania tak powinny zaktywizować środowisko rodzinne, by rodzice uświadomili sobie, że dobro ich dziecka winno być dla nich najważniejsze.
2. Cele projektu skierowane są z jednej strony na dziecko, by zapewnić jego prawidłowy rozwój psychospołeczny w warunkach instytucjonalnych z uwzględnieniem potrzeb emocjonalnych, z drugiej strony na wzmocnienie więzi małżeńskich rodziców. Działania skierowane są na zaktywizowanie zawodowe rodziców, umiejętności komunikowania się i poprawy relacji wewnątrzrodzinnych, uregulowania i polepszenia sytuacji materialno-bytowej rodziny, pobudzenie do aktywnego i świadomego uczestnictwa rodziców w planowanym procesie powrotu dziecka do rodziny.
3. Założenia - plan działania zakłada 4 etapy. Pierwszy skierowany jest na dziecko i ma na celu pomóc mu odnaleźć się w nowej sytuacji i nowych warunkach poprzez stworzenie wokół niego atmosfery akceptacji i bezpieczeństwa, wzmocnienie kontaktów z rówieśnikami, wychowawcami, pomoc w przełamywaniu barier, lęków, niepokojów i trudności, emocjonalne odblokowywanie dziecka poprzez terapię, odbudowywanie wiary we własne siły i poczucie własnej wartości, dostarczanie pozytywnych modeli zachowań, przypomnienie o tym, że jest kochane i, że sytuacja w której się znalazło jest tymczasowa. Program ten realizowany jest przez dziecko oraz pracowników instytucji opiekuńczo-wychowawczej (wychowawcy, pedagoga, psychologa, pracownika socjalnego). Działania powinny być systematyczne, ciągłe, prowadzone równoległe na wszystkich płaszczyznach i dostosowany do indywidualnych potrzeb dziecka.
Drugi etap skierowany jest do rodziców i obejmuje pracę indywidualną z matką (Poradnia Zdrowia Psychicznego, psychiatra) i z ojcem (Poradnia leczenia uzależnień, grupa wsparcia AA) jak również poprawy warunków życia rodziny (pomoc pracownika socjalnego w sposobach uregulowania spraw finansowych, poprawy warunków socjalno-bytowych), ukierunkowanie działań rodziców (pomoc w sporządzaniu pism do takich instytucji

jak MOPR, ZUS, PCPR). Następnym krokiem jest pomoc w znalezieniu pracy, udział rodziców za sprawą Państwowego Urzędu Pracy w szkoleniach. Ten etap ma na celu także zacieśnienie więzi małżeńskich (wspólne spotkania z psychologiem, seksuologiem, uczestnictwo w spotkaniach terapeutycznych dla małżeństw), jak również przygotowanie do pełnienia ról rodzicielskich (terapia rodzin, wsparcie emocjonalne rodziców by uwierzyli, że mogą być dobrymi rodzicami, organizowanie coraz częstszych spotkań z dzieckiem).

Trzeci etap ma na celu działania zmierzające do integracji dziecka z rodzicami w placówce z udziałem wychowawców i psychologów (organizowanie terapii rodzice-dziecko, ukierunkowanie rodziców na prawidłowy kontakt z dzieckiem, zwrócenie uwagi na zauważone błędy i niewłaściwe zachowania rodziców).

Czwarty etap to ewaluacja podjętych działań. Odpowiedzi na pytanie czy można przywrócić dziecko rodzinie i czy rodzice będą w stanie sprostać temu zadaniu.

4. Realizacja projektu przewidziana została na okres jednego roku.

Cechą wspólną projektów jest podkreślenie znaczenia rodziny naturalnej, wzmocnienie jej funkcjonowania poprzez działania pomocowe.

Dlaczego projekt socjalny ?

Idea projektu oparta jest na zasadzie pomocniczości, która zakłada próbę dopomożenia. Dopomagając unika się kształtowania w adresacie pomocy postawy wyuczonej bezradności, a zmierza do jego usamodzielnienia. Istotę oddziaływania wobec klientów pomocy społecznej ująć można następująco – celem świadczony pomocy jest doprowadzenie do sytuacji, w której przestanie ona być potrzebna, ma to być „pomoc do samopomocy”.

Rodzina w projektach socjalnych traktowana jest jako jeden organizm, w którym każdy element jest potrzebny i tak samo ważny. Projekty zwracają uwagę na zależność prawidłowego funkcjonowania rodziny od kondycji każdego z jej członków dlatego wydaje się, że projekt socjalny może być jedną z dróg pomocy czy pracy z rodziną. Pozwala na zdiagnozowanie czynników destrukcyjnie wpływających na rodzinę z jednoczesnym wypracowaniem działań stymulujących, poprawiających jej funkcjonowanie w określonym środowisku. Projekt skonstruowany dla jednej rodziny (indywidualny), gdy wymaga tego problem, można rozszerzyć na projekt sieciowy, który włącza w proces naprawy rodziny instytucje działające w danym środowisku lokalnym. Rodzina jest wspierana przez wiele podmiotów, stanowiących siły społeczne tego środowiska.

ska, sama będąc podmiotem działania. Rodzina w tej koncepcji działania stanowi zasób sił, który zostaje zaktywizowany, pobudzony do działania samopomocowego. Rodzina wychodzi z tego działania silniejsza, zdobywa umiejętności przewyższania trudności. W trakcie realizacji projektu ujawniają się jej siły, wzbogaca się o kompetencje, których wcześniej nie posiadała lub których nie potrafiła wykorzystać.

Projekt socjalny może stać się działaniem obejmującym całe środowisko, od jednostki po całą społeczność lokalną, a jego walorem jest zaktywizowanie sił tkwiących w podmiocie działania. Jest to koncepcja, która uczy rodzinę przewyższać obecne trudności by umiała pomóc sobie sama w trudnościach przeszłych.

Bibliografia

1. Adamski F., Socjologia małżeństwa i rodziny, Warszawa 1982.
2. Andrzejewski M., Domy na piasku czyli rzecz o sieroctwie społecznym, Warszawa 1995.
3. Filipczuk H., Potrzeby psychiczne dzieci i młodzieży, Warszawa 1980.
4. Kawula S., Studia z pedagogiki społecznej, Olsztyn 1996.
5. Kotlarska – Michalska A., Diagnostowanie i projektowanie w pracy socjalnej, Poznań 1999.
6. Marynowicz – Hetka E., Sieroctwo społeczne i profesje społeczne (W:) Problemy opiekuńczo-wychowawcze 1998, nr 6.
7. Nocuń A., Szmagałski J., Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie, Warszawa 1996, BPS.
8. Piekarski J., Marynowicz – Hetka E., Projekt działania i jego funkcje (W:) Wokół problemów działania społecznego. Wybór: E. Marynowicz – Hetka i J. Piekarski, Kraków 1998, BPS.
9. Tyszka Z., Socjologia rodziny, Warszawa 1979.
10. Winiarski M., Opieka nad dzieckiem w rodzinie (WJ) Problemy opiekuńczo-wychowawcze, 1998 nr 9.
11. Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki, red. M. Kolankiewicz, Warszawa 1998.
12. Ziemska M., Rodzina i dziecko, Warszawa 1986.
13. Skierska D., Projekt socjalny „Przede wszystkim rodzina” – maszynopis.
14. Kijak R., Projekt socjalny „Przywrócenie dziecka rodzinie pochodzenia” - maszynopis.